

DILTHEY SOSYOLOJİ DÜŞMANI MIDIR?

Nermi Uygur, İstanbul

Sosyologlar şöyle düşünür: Dilthey sosyolog değildir; Dilthey filozoftur, tarihçidir. Dilthey'in sosyoloji ile ilgisini araştırmak, olsa olsa, herhangi bir filozofun — çok yönlü çalışmaları arasında sıkışıp kalmış olan — sosyolojiye ait bir takım görüşlerini toplamak olacaktır. Ama, bunların sosyoloji bilimine ne hizmeti dokunabilir? Sosyoloji bugün öylesine dalhbudaklı bir araştırma alanı halinde gelişmiştir ki, Dilthey gibi I. Dünya Savaşından önce göçüp gitmiş olan bir düşünürden, sosyoloji alanında pek öyle yapıcı bir şey beklenemez. — Filozoflar ise şöyle düşünür: Dilthey sosyoloji düşmanıdır. Sosyolojinin bir bilim olarak kurulmasına karşı koymuş, sosyolojinin gelişmesine engel olmaya çalışmıştır. Dilthey, sosyolojiye yaşama hakkı tanımaz. Oysa, sosyoloji - ne de olsa - bir bilim olduğunu ispat etmiştir. Dilthey'in sosyoloji karşısındaki duruşunu yeniden ele almak hiç de yerinde bir şey sayılmaz. Bu, bilginlerce felsefeye beslenen güvensizliği düpedüz körüklemek olur; bir taktik yanlışlığıdır.

Görüldüğü gibi, gerek sosyologlar gerekse filozoflar, Dilthey'i sosyolojiden uzak tutmaktadırlar. Ancak, bu yorum, Dilthey ile sosyoloji arasında yapma bir gerginlik yaratmaktadır; filozofun düşünme dünyasının içine sonradan sokulmuştur; bu düşünce dünyasının ana eğilimini aksatmakta, hattâ çarpıtmaktadır. Açıklanması gereken budur. Ama, daha önce, neye dayanarak, Dilthey'i sosyolojinin ötesine veya karşısına koymanın âdet olduğunu kavramamız gerekiyor. Dilthey ile sosyolojiyi bağdaştıramayanlar, Dilthey ile sosyolojiyi neden bağdaştıramamışlardır? — Bunun sebebini her şeyden önce yine Dilthey'in kendisinde aramalıyız.

Sosyologların hakkı var: Dilthey bir filozoftur, bir tarihçidir. Bu görüş, Dilthey-tableau'sunun, Dilthey üzerindeki tasavvurların aşağı yukarı bütünüdür. Dilthey bir filozoftur, Dilthey tipik bir hayat -

filozofudur. Dilthey'in felsefe duruşunu, çalışmalarını daha baştanberi kımlatmış olup ömrünün sonlarına doğru kesin ifadesini bulan köklü bir sam şekillendirmektedir: "Şimdiki zamanın felsefe düşüncüğü hayata susamıştır, hayata açtır¹". Bu ortaklaşa ihtiyacı, Dilthey'a göre, en iyi "hayat-felsefesi" karşılayabilir. — Dilthey bir tarihçidir, usta bir tarihçidir. Dilthey, çağının tarihçileri ile sıkı bir bağıntı kurmuştur. Bu sayede, "eşsiz bir inceliğe, universelliğe ve bilgi zenginliğine sahip bir tarih kafası²" olmuştur. Dilthey - kendi dediği gibi - "tarihten gelmiştir³". Yazıları arasında, hacim bakımından en büyük yeri tarih incelemeleri tutmaktadır. Bu incelemelerde ağırlık merkezi, tarih yazarlığının kültür tarihi kolunda toplanmaktadır. Görünüşte düpedüz politika olaylarını işleyen birkaç gençlik makalesinde bile, Dilthey'in istediği şey "politika olayının ardında bulunan mânevi kuvvetleri bulup ortaya çıkarmaktır⁴". Kültür tarihi çerçevesi içinde kalan irili ufaklı yazılar ise, en çok felsefe, din, edebiyat ve bilim gibi değişik kültür alanlarının tarihini ilgilendiren kişi veya dönem monografileridir. Böylece, Dilthey'in eserlerinin bütünü içinde, Avrupa kültürünün ta Homeros'tan 20. yüzyılın başlarına kadar yaşadığı gelişme kimi taslak halinde, kimi de olanca ayrıntılarıyla yankılanmaktadır. Dilthey, her seferinde, tarih kişilerine, tarihteki durumlara, hareketlere, çığırlara sevgi dolu bir anlayışla yaklaşmakta, konuya ait çeşitli kaynakları titizce eleştirmekte, objektiv bağıntıları renkli bir üslûpla çizmektedir. Buna göre, Dilthey'in - 20 cildi aşan eserlerinde - ilk bakışta, sosyolojiye, sosyoloji ile ilgili kaygılara şöyle bağımsız bir yer verildiğini söyleyemeyiz. Dilthey'in doğrudan doğruya sosyolojiye ait bir tek yazısı yoktur. — Sosyologların, tabii ki sosyolog-teknikçilerin değil, felsefeye açılan sosyologların, bu Dilthey tasavvurlarında doğru olmayan bir yan bulunmaz.

Filozoflara gelince, onların da, Dilthey'i sosyoloji düşmanı diye bel-

¹ VII, 268. — Dilthey'dan aktarılan ya da yorumlanan belli başlı parçalar, Dilthey'in — Verlag B. G. Teubner'de, Leipzig - Berlin — 1913 yılında yayınlanmaya başlanmış olan Toplu Eserlerinden ("Gesammelte Schriften") bilhassa: *Einleitung in die Geisteswissenschaften. Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte* (Cilt I), *Die geistige Welt. Einleitung in die Philosophie des Lebens. Abhandlungen zur Grundlegung der Geisteswissenschaften* (cilt V), *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften* (cilt VII), *Weltanschauungslehre. Abhandlungen zur Philosophie der Philosophie* (cilt VIII) başlıklı yazılara dayanmaktadır. — Dipnotlardaki romen sayıları cildi, arap sayıları sayfaları göstermektedir.

² E. Troeltsch, *Der Historismus und seine Probleme*, Tübingen 1922, s. 511.

³ V, 10.

⁴ E. Weniger, *Vorbericht des Herausgebers*, VII, s. VII.

lemeleri yanlış sayılmaz. Nitekim, bunu Dilthey kendisi söylemiştir. Dilthey, ana eserlerinden birinde, "Mânevî bilimlere giriş" ("Einleitung in die Geisteswissenschaften") adını taşıyan eserinin bir yerinde, sosyolojiye ağır hücumlarda bulunduğu bu eserde, sosyolojiden, "sosyoloji, bu caka ad⁵" diye bahseder. Dilthey, Aug. Comte'un bellibaş muarızlarından biridir. Hattâ, Dilthey'a, Comte'un en büyük hasmı denebilir. Comte ise sosyolojinin kurucusudur. Dilthey da zaten sosyolojinin kurucusu olmak bakımından Comte'un muarızıdır. Kültür tarihi, edebiyat tarihi, politika tarihi ve benzerleri çeşidinden tarih disiplinleri ile hukuk, iktisat, pedagoji gibi mânevî bilimleri temellendirmede Dilthey'm unutulmaz hizmeti dokunmuştur. Öbür başarılarının yanında, Dilthey, mânevî bilimlerin bir mantığını, metod ve bilgi öğretisini yapmıştır. Ancak, bu temellendirmede sosyolojinin adma hiç raslanmaz. Dilthey sosyolojiye adeta unutmak istemiştir. — Filozofların bu yorumu, pek de yanlış sayılmaz. Filozofların, Dilthey'ı yorumlayanların, nerdeyse hepsi böyle düşünür. Dilthey üzerindeki eserlerin bibliyografyasına bir kuşbakışı bunun tanığıdır. Dilthey'm sosyoloji ile pozitif bir ilgisini araştıran bir tek esere raslanmaz.

Ancak, sosyologlar olsun, filozoflar olsun, bu Dilthey yorumlarında, doğrudan doğruya Dilthey'm eserlerindeki düşüncelere dayanmakla birlikte yine de yanlışlardır. Çünkü, daha derinlere inmekte hem sosyologların, hem filozofların görüşlerinde eksik yönler bulmak mümkün olacaktır. Dilthey'm düşünce dünyasını sakatlayan işte bu eksik yönlerdir.

Bu gibi eksikleri bütünlemek fırsatını veren çalışmalardan⁶ şu sonucu çıkarmak mümkündür: Dilthey, sosyolojiye pek çok hizmeti dokunabilecek araştırmalar yapmıştır. Dilthey, bir sosyoloji düşmanı değildir. Bu tesbitin en iyi tanığı, yine Dilthey'm kendi eserleridir.

Dilthey'ı yorumlamaya kalkışan sosyologlar, şu soruları sorsaydılar, sosyoloji alanında Dilthey'dan esash bir şey öğrenilemeyeceğini söylemede, şüphesiz ki, pek acele davranmıyacaklardı: Bir hayat-filozofu, bir tarihçi toplumla ilgili esash birtakım tesbitlere varamamazlık edebilir

⁵ I, 89.

⁶ Bu çalışmaların ilk bir tesbiti için Krşl: N. Uygur, *Wilhelm Dilthey'a göre konuca temellenmesi bakımından manevi bilimlerin öbeğinin meydana getirdiği bilgi bağlamı*, S. VIII - 151; *Der Erkenntniszusammenhang der Wissenschaftsgruppe 'Geisteswissenschaften' in seiner gegenständlichen Begründung bei Wilhelm Dilthey*, S. VII-183 (1952 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine sunulmuş olan doktora tezinin türkçesi ve bazı değişikliklerle kaleme alınmış olan almanca nüshası).

mi? — Hayat filozofunun da, tarihçinin de araştırma alanı nedir? Bu alan, acaba, sosyologun uğraşısından farklı bir şey midir? Hayat nedir? Tarih bilimi neyin bilimidir?

Bu güç soruların ilk çözümü, Dilthey'm düşünme dünyasını ayakta tutan kilit-kavramlardan birindedir: "İnsan-toplum-tarih gerçekliği". "İnsan", "toplum", "tarih" kelimelerinin bir araya gelerek yansıtmayı denediği karmaşık gerçek, Dilthey'a göre, son derece çeşitli içerikleri kucaklamaktadır. Olanca varlıklarıyla tek tek insanlar, insan kuşakları, insanlar arasındaki türlü ilişkiler, büyüklü küçüklü insan toplumları, birey — (fert —) üstü yapılar, teşkilâtlar, teknik, sanat, bilim ve felsefe... — bunların herbiri, başlıbaşına birer dünya olan sayısız gerçekler için birer addan başka bir şey değildir. Ancak, burada yanyana sıralanan gerçeklerden herbirinin ne öbürlerinden ayrı bir varlığı vardır ne de bunlar koparılabılır ipliklerle birbirine ilişmişlerdir; sağlam bir bağ, bu gerçekleri içiçe kenetlemektedir: Toplumdan ayrı insan, teşkilâtsiz toplum, kültürle temellenmeyen teşkilât yoktur. Böylece, ancak düşünce işlemi ile parçalanabilen bileşik bir gerçek, içiçe dolanmış bir örgü ortaya çıkar. İşte bu, "mânevî bilimler" deyimini altında toplanan çok dalıhdak bir bilim öbeğinin konu olarak işlediği bağlamdır.

"Tarih" deyince, Dilthey, bu bağlamın belli bir açıdan görünüşünü anlar. Tarih, her şeyden önce, insan-toplum değişmesini, toplumlar arasındaki karmaşık bağları, toplumların kendilerini şekillendirmelerini bildirir. **T a r i h ç i o l a r a k D i l t h e y ' m** başkonusu, toplumların örgüsündeki karşılıklı etkiler, bu etkimelerin kavşağındaki insandır.

Dilthey'a göre, çeşitli topluluklar tektek iradeleri bir bütün halinde birleştirir. Aile, meslek, cemaat, lonca, sözleşme, kurum, şirket, siyasî parti, devlet gibi teşekküller, bunların her biri teşkilâtlanmış birer irade bağlamıdır. Teşkilât, bireylerin aktlarını düzenler, aslında şekilsiz olan bu aktlara bağlılık ve bütünlük, başka aktlarla birlikte-olma şuuru kazandırır. Bireyler, iradelerini bu bütünün içine örülü bulurlar. Bu, bireyin hürriyetini sınırlar; toplum, bireyin iradesini dıştan belirleyen, bu iradeyi adetâ zorla kendine bağlayan bir güçtür. Tek irade, toplumun, amaçlarını gerçekleştirmede kullandığı bir araçtan başka bir şey değildir. Gerek kültür faaliyetleri gerekse toplum teşkilâtları birey-üstü birer varlıktır. İnsanlar gelip geçer, onlar kalır. İçiçe, kimi de yanyana sürüp giden bu teşkilâtların belli bir zaman aralığını kaplayan bir ömrü vardır: çoğu, belli bir ortak ihtiyacın kendini gösterdiği müddetçe ayakta kalan bir koruma demeği gibi kısa ömürlü olabilir; bazıları da, bir çok

devletlerin yıkılışını görmüş olan birtakım din teşkilâtları gibi yüzyıllar boyunca yaşar⁷.

Dilthey, sözü edilen teşkilâtları birer birer incelemiş değildir. O, bu işi, tek tek mânevî bilimcilere bırakmış görünmektedir. Bununla birlikte, toplumla ilgili açıklamalarındaki kuşbakışı tutumun nerdeyse dışına çıkarak — önemlerinden ötürü — aile ile devlet üzerinde öbür teşkilâtlardan fazla durmaktadır. Ona göre aile, “bireyler arasında varolan bu en yoğun irade-bütünü formu”, kendi içine kapalı bir bağlam, çeşitli toplum düzenlerinin “verimli bir kucağıdır⁸”. Aile, çeşitli görevleri, bu arada iktisat, hukuk, eğitim, din gibi görevleri yerine getirir. Ashında ailenin görevlerini daha da ayrılaştırmış olarak başaran devlet, bu üstünlüğünden ötürü, ailenin varlığını ortadan kaldırmamaktadır. Nasıl bireyler ailenin içinde erimezlerse, aileler de devletin içinde yok olmazlar. Devlet, bir çok aile dernekleri ile çeşitli toplum kurumlarını bir arada tutan taşıyıcı bir teşekküldür.

Ama, topluma Dilthey’ın açısından bakıldıkta, toplum yapısının özünü kavramak için, bu yapının tabiat varlığından ayrıldığı yönleri belirtmek gerekecektir: Toplum insanın özel çevresidir, “toplum bizim dünyamızdır”. Oysa “tabiat bize yabancıdır⁹”. Bundan başka, toplumun unsurları olan bireyler, birbirleri için somut ve canlı birer iradedir. Bireyler, birbirleriyle yakından ilgilenerler, birbirlerine olanca güdülerıyla, “sevgi ve nefretle” bağlanmışlardır. Tabiat ise “bize dilsizdir, ancak hayal gücümüzün kuvveti sayesinde zaman zaman bir dirilik ve içlilik parlıtı tabiata yayılır”. Şairlerin yaptığı gibi, gönül durumlarını tabiata aktarmaksızın tabiatı canlı ve sıcak bulmanın imkânı yoktur¹⁰. Çünkü, tabiat insan için bir dıştır. Toplumda sürüp giden etki oyunlarının doğduğu heyecana karşılık, tabiatın bizde “yüce bir huzur” uyandırmasını da burada aramalıdır. Ayrıca, hepimiz, toplumun aktif bir üyesi olduğumuzdan, toplumda olup bitenleri anlarız, “kendi öz durumlarımızın iç algısına dayanarak” toplumdaki her olayı “belli bir yere kadar içimizde, tasavvurumuzda sonradan yaşayabiliriz”. Toplumdaki düzenlerin anlamı, teleolojik yapısı hiç bir zaman bize yabancı kalmaz. Toplum bağlamlarının kökü bizim ruhumuzdan çıkmıştır. Tabiat ise, insan algısına mekân-zaman içinde, yanyana-ardarda verilen izlenimlerin sonradan bir-

⁷ I, 43-70.

⁸ I, 74.

⁹ I, 86; karşı. 61.

¹⁰ I, 372 v. 8.

likte kurulmasından başka bir şey değildir. Tabiat bağlamları, ruh ve toplum bağlamları gibi, bütün halinde görünen, parçalanamayan teleolojik birer gerçek olmayıp, sonradan-yapma, konstruktif birer kümedir. Tabiat objeleri hareket, mekân, atom gibi birtakım unsurların mekanik bir düzeni halinde ortaya çıkar. İşte bunun için, tabiat objelerini, sadece gayelerimizi gerçekleştirmede birer araç olarak kullanırız. Oysa, topluma, olanca geleceği ve kaderi ile yakından ilgilendiğimiz topluma, değer yargıları ile yöneliriz. — Böylece, Dilthey, toplum ile tabiat arasında doldurulmaz bir “uçurum¹¹” görmektedir. Daha ileri giderek, Dilthey’in, tabiata, toplumun yanında biraz aşağı bir varlık olarak baktığı söylenebilir.

Dilthey, her bir parçası, bir bakıma, bir çark veya organ gibi, bütünün gidişinde belli bir yeri olduğundan, toplumu, bir yazısında, “büyük bir makinaya” veya daha doğrusu bir “organismaya” benzetirse de¹², toplumun, fizik varlıktan olduğu kadar organik varlık biçiminden de ayrı, sadece kendisine ait bir varlığı olduğuna inanmaktadır. “Gerçek toplum ne bir mekanizma, ne de bir organizmadır¹³. Toplum insan organizmasının en bilmeceli organı olan beyinden de “daha bilmeceli” bir olay bütünüdür. Toplum hem bireylerin bir araya gelmesiyle kurulur; hem de hiç bir birey, içinde doğup öldüğü toplumun meydana gelişine tanık olmuş değildir. Bireyin, toplumdan önceki birtakım toplumeu-doğuştan güdülere dayanarak toplumu yarattığını iddia etmek, Dilthey’a göre, “yanlış bir individualizma¹⁴” yı savunmak demektir. Aslında, toplumun hayatı, bireylerin bir çok karşılıklı etkilerle içine örüldüğü gaye-bütünlerini “yaratmaya, şekillendirmeye, özelleştirmeye ve birbirine bağlamaya¹⁵” dayanır. Her toplum başka toplumlarla birlikte tarihin içinde kumıldanmaktadır. —

Hayat-filosoфу olarak Dilthey, hayatı içinden kavramak ister. Böyle bir hayat felsefesi, hayat üzerinde yapılan spekulatiou’ların şu veya bu şekilde düzenlenmiş bir yığını değildir. Hayatı konu diye alan akla uygun sistemler, “bu gözalıcı masallar¹⁶”, aslında hayatı boğmaktan başka birşeye yaramaz. Sistemden hayata geri git-

¹¹ VII, 58.

¹² Kışl. I, 3-4.

¹³ I, 124.

¹⁴ I, 60.

¹⁵ I, 87.

¹⁶ VIII, 200.

mek, olsa olsa hayal kırıklığına götürür. Yürünecek en doğru yol, konstruktion'dan uzak bir metodla, hayatı kavramaya gayret etmektir. Yalnız, bu gayret, hayatın kendisinden ayrılmadığı müddetçe başarı gösterebilir. Bilme hayatın gerisine gidemez¹⁷. Çünkü, hayatın gerisinde, hayata temel olacak olan "zaman dışı birşey", bir "dayanak", "aşkın bir güç", bir "taşıyıcı" yoktur¹⁸. "Hayat kendi içinden yorumlanmalıdır"¹⁹. Bu hayat yorumu, hayata birtakım yeni içerikler katmaz; aydınlatmak amacıyla, hayatın içinde bulunana, hayat denemesinde verilen çözümler.

Böyle bir hayat felsefesinin ana yapılarıyla anlamak istediği hayat, abstrakt-metafizik bir teşekkül değildir. Ayrıca, bu hayat, genel olarak canlıları gösteren organik bir hayat da değildir. Dilthey'm hayat felsefesi, ne Bilinemez'i ne de organik olamı araştırır. Dilthey hayat kavramını, hemen hemen daima, insan hayatını bildirmek için kullanır²⁰. Ancak, insan hayatı deyince, insanların arasında olup biten karşılıklı etkilerin bütünü (toplum veya tarih) anlaşılmalıdır. Hayat, tek insanın hayatı değildir. Hayat felsefesi individualist bir duruş noktasına bağlı kalmaz. Tek insanın hayatı genel olarak hayatın bir kısmıdır²¹. Genel olarak hayat, insanların, ailelerin, kurumların, devletlerin... arasındaki çapraşık ilintileri kucaklamaktadır. Bu anlamda, hayat, yalnızca insan dünyasında görünmektedir; insan dünyasına özgü bir olaydır. Hayat olanca zenginliğiyle insan-toplum-tarih dünyasıdır. Hayat felsefesi işte bu gerçeği, bu hareketli, gelişmeli, sırlı gerçeği anlamaya yönelmektedir.

Bu açıklamalardan belirlediği gibi, Dilthey'm gerek tarih, gerekse hayat felsefesi alanındaki araştırmalarında ana kaygısı sosyolojide temellenmektedir. Dilthey, toplum yapısının derinlerine inmiş, bu yapının çeşitli görünüşleriyle gün ışığına çıkmasına yardım etmiştir. Dilthey, sözün tam anlamında bir toplum ontoloğudur: toplum varlığının ana kıvrımlarını olduğu gibi tasvir etmeyi denemiş, toplum gerçekliğini, — tarih ve hayatı, — bütünüyle anlamaya gayret etmiştir. —

Filozofların Dilthey yorumundaki eksik yana gelince, bu yanı tesbit etmek için öyle pek fazla deşmeye ihtiyaç yoktur. Şüphesiz, Dilthey bir sosyoloji düşmanıdır. Ancak, yukardaki çabadan sonra, burada, "düşman" sözü üzerinde biraz durmamız gerekmektedir. Sosyal yapının onto-

¹⁷ VIII, 184.

¹⁸ Krşl. V, 5; VII, 334.

¹⁹ V, 370 v. ö.

²⁰ Mesele Krşl. VII, 196, 243, 87, 131, 137.

²¹ VII, 359.

logu olan Dilthey, bu sosyal kaygılı hayat filozofu ve tarihçi nasıl sosyoloji düşmanı olabilir? Daha Dilthey'ı yorumlayan filozofların ifadeleri bu sorunun cevabını vermektedir. Dilthey, genel olarak sosyolojinin değil, belli bir sosyolojinin muarızıdır.

Dilthey'in mücadele ettiği sosyoloji, Saint-Simon tarafından temelleri atılıp Aug. Comte'ta klasik formuna varan ve İngiltere'de J. S. Mill ile H. Spencer'in yazılarında geliştirilmiş olan sosyolojidir. Dilthey'in bu sosyolojiye takındığı tenkidçi tavır, daha Comte'un bulduğu "sociologie" (alm. "Soziologie") sözünü kullanmaktan kaçınmasında sezilmektedir. "Sosyoloji" yerine Dilthey, çok kez "toplumla ilgili bilimler" ya da "toplum bilimleri"²² demektedir. Ona göre, Almanya'da da taraftar²³ bulmakta gecikmeyen bu pozitivist sosyoloji: olanca karmaşık yapısı, devlet ve hukuk teşkilâtlarıyla toplumda hüküm süren kanunları, dolayısıyla toplumu rasyonel olarak yönetmek için gereken kuralları tek başına bulup çıkarmak amacıyla ortaya atılmış bir bilimdir. Ancak, Dilthey, böyle bir bilime yaşama hakkı tanımamaktadır. Çünkü, toplumu, bu koskoca olaylar yumağını bir tek bilimin sınırları içinde kalaraktan kavramak, boş bir hayalden başka bir şey değildir. Tabiatı özel kesitlerine ayırarak inceleyen fizik, kimya, biyoloji gibi birden fazla bilimin yerini tutmaya kalkışan bir tek tabiat bilimi nasıl "problematik bir perspektiv"²⁴ ise, toplumu, haklı olarak parça içerilerine bölmek suretiyle işleyen bir çok tek tek bilimin görevini kendinde birleştirecek olan sosyoloji de, sadece bir "addır, hiçbir zaman bir bilgi olamaz"²⁵. Her bilim oldukça kesin sınırlanabilen bir konuyu, ontik bir temeli şart koşmaktadır. Oysa, sosyolojinin konu diye aldığı, devlet teşkilâtlarından bağımsız bir varlık olarak açıklamak istediği topluma, insan dünyasının belli ve gerçek bir parça içeriği göziyle bakılamaz. Bundan başka, sosyolojinin (positivist sosyolojinin) yaptığı gibi "elden geldiği kadar çok olayı", "kabul edilen bir tek açıklama ilkesiyle" aydınlatmaya çalışmak, muhakkak ki "heuristik bakımdan" değerlidir²⁶. Ancak, toplum çeşidinden koskoca bir universum'u bu yolla kavramaya kalkışmak eninde sonunda başarısız kalmaya mahkûmdur. — Böylece, Dilthey'a göre, konu ve metod bakımından yanlış esaslara dayanan ve "cakalı bir adı olan" "sosyoloji" halis bir bilim değil-

²² V, 54, 56.

²³ Meselâ Schäfte, Lilienfeld (Krsł. I, 420).

²⁴ I, 422.

²⁵ t, 422.

²⁶ I, 423.

dir. Sosyolojinin hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceği ödevi, başta devlet bilimi olmak üzere tek tek mânevî bilimlerin aralarında yardımlaşarak başarabilirler²⁷.

Dilthey ile pozitivist sosyoloji arasındaki bu çatışma, en çok Comte ile Dilthey'in bilim sınıflamalarında sosyolojiye ayrılan payda belirmektedir. Dilthey'm açısından bakıldıkta, Comte'a göre, sosyoloji ile öbür tabiat bilimleri arasında sadece bir derece ayrılığı vardır: Sosyoloji tarafından kanunları araştırılan toplum fenomenlerinin fizik olaylardan özece bir başkalığı yoktur. İnsan - kültür gerçekliği, tabiatın bağlamı içinde yer alır; toplum bir "physique sociale" den başka bir şey değildir. Dilthey ise Comte'un bu iddiasını ısrarla reddeder; Dilthey'a göre — daha önce de işaret edildiği gibi — tabiat ile toplum dünyası, ana özellikleri ile kuruluşları bakımından, tamamiyle başka olan iki varlık biçimi halinde ortaya çıkmaktadırlar. Bundan, toplumu tabiata geri götürmek koskoca bir varlık alanının bağımsızlığın feda etmek olur. Böyle bir yanlış düşünce ise, ister istemez, bilimlerin, — Comte'unki çeşidinden —, "tek düzenli bir tertiplenmesine"²⁸ yol açacaktır. Sosyolojiyi, varlık temellerinin ayrılığına rağmen, tabiat bilimlerinin meydana getirdiği öbekten çıkarmayan böyle bir bilim sınıflamasının, her şeyden önce ilkelerine sadık kalamıyacağı meydandadır. Gerçekten de, Comte, bioloji ile sosyoloji arasındaki ilişkisi açıklarken tutarlı hareket edememiştir: Sosyolojideki hakikatların, biolojide varılan sonuçların daha karmaşık bir alana uygulanarak belirlenmeleri gerekirken, Comte, sosyolojinin, doğrudan doğruya tarihten çıkardığı birtakım genellemeleri, sadece kontrol etmek için, biolojiye muhtaç olduğunu yazmaktadır²⁹. Bundan başka, Dilthey'a göre, Comte, basamaklı bilim sınıflamasında, sosyolojiyi tepeye koymakla, bu bilimin, tarih içinde en son olarak, 19. yüzyılda, kendi zamanında kurulmuş olmasının sebebini, dayandığı öbür tabiat bilimlerinin olgunlaşmalarını beklemek zorunda kalmış olmasıyla açıklar. Oysa, bu görüş, toplumla uğraşan bilimlerin tarihini sakatlayan bir tasavvurun sonucudur. Çünkü, politika bilimlerinin çoğu, esasta, fisiyoloji, bioloji gibi tabiat bilimlerinin sistematik bir seviyeye varmalarından bağımsız olarak gelişmişlerdir.

İlk bakışta, Dilthey'ın bu itirazları, olanca şiddetine rağmen, Comte'un bütünüyle beğenilen bilim sınıflamasının sadece küçük bir nokta-

²⁷ Krşl. I, 86, 89, 93, 105, 108.

²⁸ V, 55.

²⁹ Krşl. V, 55; I, 105.

sun değiştirmekten başka bir şey yapmak istemiyormuş gibi görünür. Hele — yabancı bir dildeki sözleri genel olarak çevirerek eserlerine olan — Dilthey'm, Comte'un bilim sınıflamasını fransızca citation'larla³⁰ yansıtmaya çalışması, bu arada Comte'un "verimli araştırmasındaki", "doğru" ve "rational bir gelişmeye müsait", "kalkış noktasından³¹" söz aması, bu ilk izlenimi bir kat daha kuvvetlendirmektedir. Buna bir de, Dilthey'in, matematikle başlayıp tabiat bilimleriyle yükselen bilim bütününde, mânevi bilimlere "en son ve en yüksek halka³²" göziyle bakması eklenecek olursa, Dilthey'in Comte'un basamaklı bilim sınıflamasını olduğu gibi benimseyip yalnızca bir tek ssyolojinin yerine bir çok mânevî bilimi koyduğu ve bu bilimlerle tabiat bilimlerinin sonuncusu olan bioloji arasındaki uzaklığı, olsa olsa, epeyce açmaktan başka bir şey yapmadığu samlanabilir.

Oysa, böyle bir yorum, Dilthey'm mânevî bilimlere takındığu tekdml duruşun özüne aykırı düşmektedir. Mânevî bilimlerin, bilim bütününe, "en yüksek bir halka" olarak bağlamında, Comte'un bilim sistematikinin candamarını meydana getiren basamak düşüncesiyle bir ilgi aramamalıdır. Dilthey, bu sözlerle, tek tek mânevî bilimlerin 'lettres' değil, positv birer bilim olduklarını ve bu bakımdan da, 'globus intellectualis'in öteki yanını dolduran tabiat üzerindeki bilgilerle hiç bir ilişik kurmaksızın, mutlak bir bağımsızlık içinde, ayakta duramayacaklarını belirtmek istemiştir. Obje alanı, tabiat bilimlerinkinden sadece karmaşık değil, aynı zamanda yepyeni ve bambaşka olan mânevî bilimleri — Comte'un yaptığu gibi — tabiat bilimlerine bir derece ayrımlı ile iliştirivermek, Dilthey'm, bilimleri, işledikleri varlık alanının özelliğine dayanarak bekleyen ana eğilimi ile hiç bir zaman bağdaşamaz. Otuz yařlarında³³ positivist çağını yaşayan Dilthey'm, Comte'un bilim sınıflamasını övmesi ise, bu sınıflamanın bazı yönlerini gözönünde bulundurmaktadır. Dilthey'a göre, Comte, tek tek tabiat bilimleri arasındaki mantık ve metod bağlılıklarını araştırmak ve vardığu sonuçları iyi kötü bu bilimlerin tarihi ile temasa getirmekle "gerçek bir bilim felsefesi için temel³⁴" atmıştır. Aynı araştırma biçimi, mânevî bilimlerin bağlamını belirtmekte de uygulanmalıdır. Ancak, Dilthey'm bu düşüncesinden mânevî bilimler öbeğinin bölümlenmesi ile tarihini, tabiat bilimleri açısından ele almayı

³⁰ Krşl. V, 50 v. .

³¹ V, 50.

³² I, 17.

³³ Krşl. V, 4.

³⁴ I, 23; krşl. V, 50.

öğütlediği çıkmaz. Dilthey, burada, mânevi bilimlerin bağımsızlığını, tabiat bilimci bir anlayışa kurban etmiş olan Comte'u değil, tek tek tabiat bilimlerinin tarihinde ve düzenlenmesinde önemli görüşlere varmış olan Comte'u örnek almaktadır.

Sonuç olarak şu söylenebilir: Dilthey ile sosyoloji arasındaki gerginlik giderilmesi gereken, çünkü aslında var olmayan bir gerginliktir. Dilthey, filozofça uğraşısının özü gereği, sosyoloji ile müsbet bir ilgi kurmuştur. Dilthey'in hayat-felsefesi, tarihcilik ve mânevî bilimlerin temeliendirilmesi yönündeki çalışmaları, aslında toplum gerçekliğini çeşitli açılardan işlemekten başka birşey değildir. Ancak, bu işleyiş, özel bir tutuma dayanmaktadır. Dilthey'm bu tutumunu sosyolojiye ilgisizlik veya sosyolojiye karşı düşmanlıkla damgalamak, sebebi ne olursa olsun, bir önyargıdır; her önyargı gibi aşılması gerekir.